

Camp de l'Espadà

Reflexions ambientals a la Serra Espadà

Entrevista al Centre Cultural Suera

La primera estació meteorològica de la serra d'Espadà

L'art de coure carbó a Fondegulla.

La valorització del paisatge

Mort a la serra

Quadern 14 • Juliol 2011

ÍNDEX

3 L'entrevista

LA VIDA A LA SERRA

8 La primera estació meteorològica a la serra d'Espadà *per Òscar Pérez Silvestre*

14 Les carboneres: L'art de coure el carbó a Fondegulla *per Josep Antoni Clavell i Villalba*

TOTS FEM NATURA

24 La valorització del paisatge *per Xavier Delgado i Franco*

MÓN MEDITERRANI

29 Mort a la serra *per Juan Francisco Fuertes Palasí*

35 Memòria de la Fundació Serra Espadà 2010 *per Carme Orenga i Imma Vicent*

39 La llibreria ecològica

Edita: Fundació Serra Espadà. www.serra-espada.org

Direcció: Manolo Pérez Lavall

Consell de Redacció: Carme Orenga, Javier Solsona, Esther Capilla, Jordi Romero, Lourdes Tamborero, Óscar Pérez.

Tiratge: 525 exemplars. Impressió i Maquetació: Gráficas Aparici, S.L. Castelló

Portada: *Nius d'ametralladora a Villamalur*. Foto: Carme Orenga

I.S.S.N.: 1578-1593

Depòsit Legal: CS-326-1998

La línia editorial d'aquesta revista és el lliurepensament, per tant, les opinions pròpies del consell de redacció es trobaran a l'editorial. La resta d'opinions seran únicament responsabilitat dels qui les signe

PUBLICACIÓ SUBVENCIONADA PER

AMB LA COL·LABORACIÓ DE:

La primera estació meteorològica de la serra d'Espadà

Òscar Pérez Silvestre
Investigador i escriptor

Trastejant per ací i per allà fa ja uns anys, en les entrevistes insistents a què sotmetia la gent de més edat des de l'any 1995, em va aparéixer la figura d'un anglés que havia viscut a Eslida des dels primers anys del segle XX i que havia passat ací la majoria de la seua vida, envoltada d'una llegenda negra no confirmada però que als pobles es converteix en una veritat quasi absoluta. Parlem de Walter Ridge (1871-1951), un personatge excepcional i estrany en un poble com el nostre aqueferat a sobreviure fins a temps molt pròxims.

Fa tres anys vaig escriure un article sobre uns altres anglesos que passaven llargues temporades en una casa de la Solana de la Mina (en terme encara d'Eslida) i a Artana, on gaudien de l'amistat del valencianista Vicent Tomàs i Martí. Eren Alfred R. Ecroyd Russell i Hannah Maria

Neild, la seua esposa, els fundadors de la Lliga Antialcohòlica Espanyola, que va tindre un curt recorregut entre 1911 i 1915, quan va morir Hannah. El marit va faltar el 20 de maig de 1922 a la casa de la Solana, i fou soterrat al cementeri d'Eslida, on encara reposen les seues restes mortals darrere d'una làpida curiosa, ja envellida, de lletres desgastades.

Diversos testimonis orals –més difusos– i unes poques fonts escrites ens posen en relació a tots tres personatges. Segons la llegenda negra de Mr. Walter (*Don Gualterio per a la vox populi*), va vindre ací fugit des del Regne Unit cap a la dècada de 1910 per motiu d'haver tingut un fort enfrontament amb un home que pretenia la seua estimada promesa. El misteri no està resolt, però la veritat és que ja no va tornar mai més al seu país. Diuen que la família el visitava de vegades

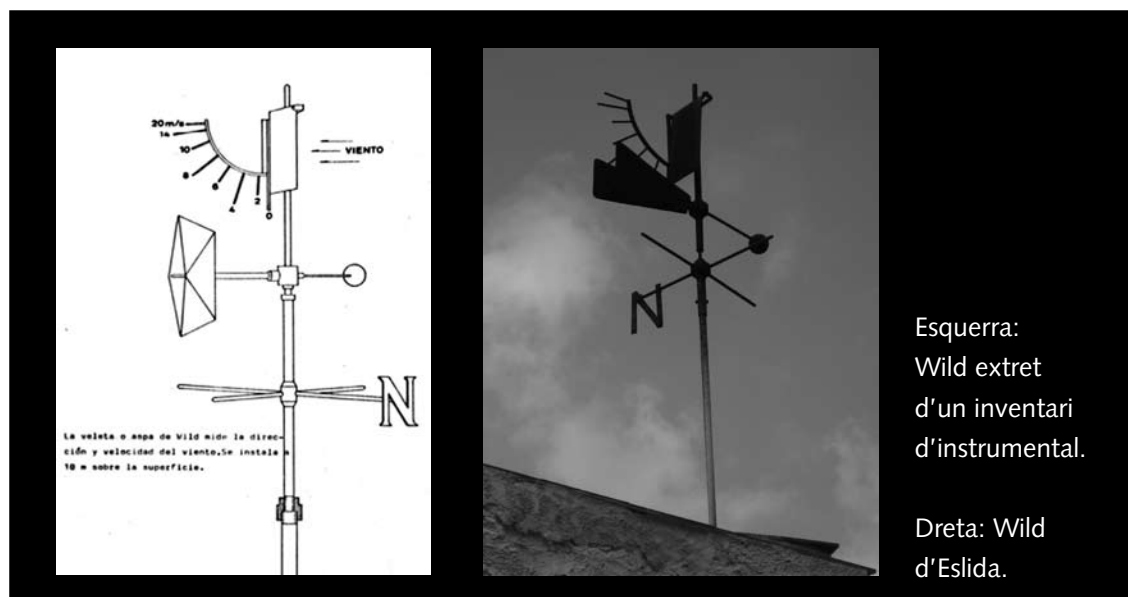

Dibuix dels fonadors de la Solana de la Mina, original de Vicent Tomàs i Martí (1921)

—quasi d'amagat— a la casa de l'actual carrer de Sant Isidre d'Eslida, on va passar la vida en una habitació llogada almenys des dels anys 30, on tenia els seus llibres, escrivia, feia classes d'anglès a uns jòvens d'Artana i observava el cel. Una vida prou solitària, en definitiva, que a pesar de no fer parlar a ningú no passava desapercebuda com en qualsevol poble menut. El que sí sabem és que Walter B. K. Ridge Williams va nàixer el 4 de novembre de 1871 a Croydon, un barri al sud de Londres; era el fill major del doctor de medicina general John J. Ridge i de Harriet N. Ridge (*Jaime i Enriqueta*, diu el llibre de defuncions del Jutjat d'Eslida, segurament per error), i tingueren altres cinc fills (Allan, Leonard C., Theodore John, Edwin M. i Robert L.). Devia ser una família de possibilitats, perquè en un cens anglès de 1881 apareix que tenien tres serventes que els atenien a Carlton House, al districte d'Enfield (antic comtat de Middelsex).

Segons sembla, l'arribada de Walter Ridge a Eslida es produeix cap a la primeria de la dècada de 1910 i comença a treballar d'enginyer de mines, titulació que havia obtingut a l'University College of London en el curs 1888-1889, quan la família

residia ja a Enfield. Deixant a banda els motius poc esclarits que hem esmentat, se sap que va fer cap a la casa de la Solana de la Mina (altrament anomenada la Solana del Rei), on estava en explotació la mina de cinabri anomenada de Cristóbal, és a dir, de sulfur de mercuri. Allà hi vivia el seu compatriota Alfred Ecroyd, que passava llargues temporades a la serra d'Espadà dedicat als seus negocis, ben possiblement relacionats amb la mineria, tot i que només apareix qualificat com a «propietari» sense especificar. L'any 1914 ja consta el nom de Walter Ridge com a intermediari en una escriptura de compra de 500 hectàrees de terra en la demarcació de la mina de baritina Rosa Blanca a la Vall d'Uixó, segons un document que ens ha arribat. A més, el 28 de desembre de 1939 va traçar un mapa dels termes d'Eslida, Artana, Aín i l'Alcúdia de Veo amb la indicació de totes les mines, modernitzat posteriorment per l'esluder Vicent Álvaro com a exercici topogràfic. Per tant, la seua estada ací es justifica pel seu treball, en una època marcada pel predomini d'inversions estrangeres a l'Estat espanyol que promouen la implantació del capitalisme davant la incapacitat espanyola de generar riquesa amb el capital propi. La mineria, juntament

Esquerra:
Wild extret
d'un inventari
d'instrumental.

Dreta: Wild
d'Eslida.

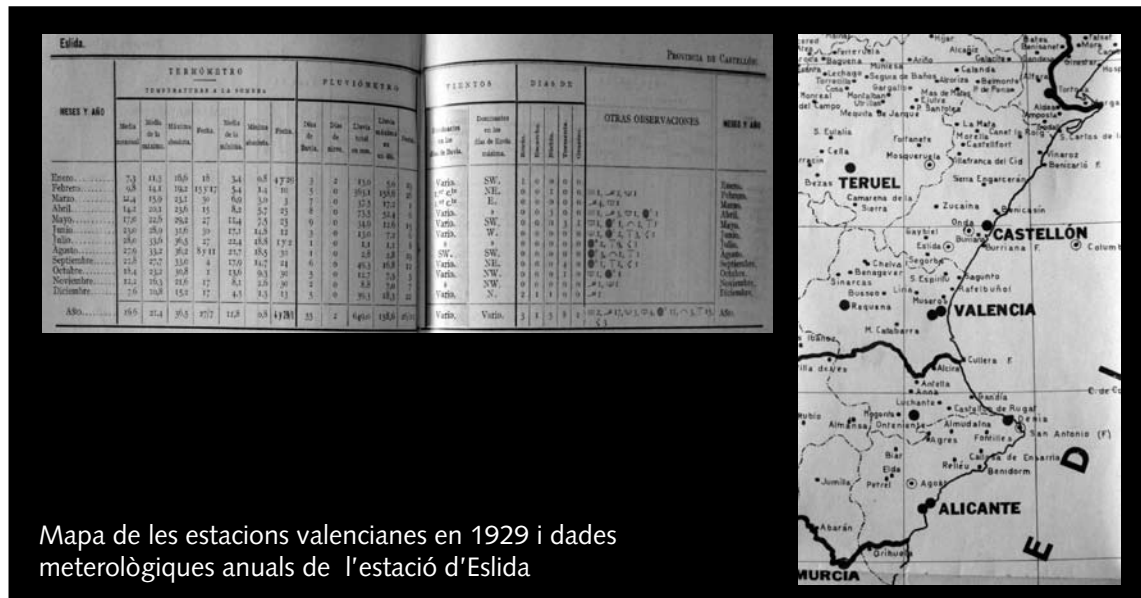
amb el desenvolupament del ferrocarril relacionat amb aquesta activitat, fou un punt d'atenció d'aquelles inversions, sobretot angleses. Així, hi ha analistes que parlen d'un «l'espoli miner» afavorit per la gran demanda de mineral per part de la indústria europea i, també, per un marc legal favorable i condescendent amb els inversors foranis a partir de la Llei General de Mines de 1868. Des d'aquell moment, Espanya es converteix en l'estat líder de producció i exportació de diversos metalls i minerals, entre ells el mercuri, el plom, el ferro, el coure i el zinc. A la serra d'Espadà es posaren en explotació antigues mines abandonades i es feren estudis d'altres noves, a càrrec d'enginyers estrangers com el nostre Walter Ridge. A Eslida mateixa, hi havia el 1913 dues mines de coure, huit de cinabri i onze de cobalt, si fem cas de les informacions de Carlos Sarthou, i moltíssimes més en tota l'àrea espadànica.

LES OBSERVACIONS METEOROLÒGIQUES

Però, del que ens interessa ara és parlar de la instal·lació de les primeres estacions meteorològiques als pobles de l'Espadà. L'any 1911 quedava constituït el Servei

Meteorològic de la Federació Agrària de Llevant (FAL), impulsat pel polític, agricultor i meteoròleg valencià Manuel Iranzo Benedito (1867-1921). Segons l'investigador Josep Antoni Polop, la FAL va instal·lar a Artana –en un lloc indeterminat a 160 metres d'altura– un observatori merament pluviomètric que era atès per Juan R. Franch. L'interès aleshores era registrar les precipitacions per tal que foren profitoses per a orientar les produccions agrícoles i, a més, furnir de dades més concretes al Servicio Meteorológico Nacional.

Uns pocs anys més tard, des d'abril de 1924, Walter Ridge es feia càrrec d'una altra estacioneta més sofisticada des de la casa de la Solana de la Mina, que registrava les temperatures i les precipitacions, informacions que devien ser trameses directament per telègraf, segons sabem per les publicacions del Servicio Meteorológico Español. L'any 1926, hi havia a les comarques de Castelló 28 estacions a l'Alcora, Benicarló, Benicàssim (2), Castelló de la Plana (2), Borriana, Catí, les Columbretes, Gaibiel, Morella, Onda (2), la Salzedella, Sant Joan de Penyagolosa, Sogorb, la Serra d'en Galceran, Sucaina, Torreblanca, Traiguera,

la Vall d'Uixó, Vallibona, Vilafranca, Vinaròs, Vistabella i Xilxes. L'estació d'Eslida, per tant, era l'única del nostre àmbit estRICTE de l'Espadà, era senzilla i oferia informacions termopluiomètriques amb aparells facilitats per la FAL, a més d'altres detalls curiosos que ens descriuen l'any meteorològic de la mà d'una persona, Mr. Ridge, que devia tindre una sensibilitat especial. Diu la dienda popular que cada matí se n'anava a l'era a fer un ritual: saludar el Sol. Segurament, ho feia per saber a quina hora eixia l'astre rei des d'un lloc elevat lliure de construccions...

Les taules elaborades pel servei recullen les temperatures mitjanes, les màximes i les mínimes, les oscil·lacions tèrmiques extremes, els dies de precipitacions apreciables i els mm recollits. A més, també aportava altres observacions com ara la direcció dels vents dominants els dies de pluja i en els dies de màximes precipitacions, la quantitat de dies mensuals de rosada, de gebrades, de boira, de tempesta i de granissada. I encara, en un apartat denominat «Otras observaciones» feia constar alguns signes meteorològics internacionals per a descriure quants dies la neu havia tapat la superfície, si caigué neu granulada,

el tipus de boira, la quantitat d'arcs de Sant Martí vistos, els halos i corones lunars divisats, els rellamps sense tro, els trons llunyans i els dies de vent fort. Per fer-vos-en una idea, mireu la taula que reproduïm, corresponent al 1928, i la taula d'equivalències dels símbols. Així doncs, aquesta segona estació a cura de Walter Ridge millorava i augmentava les prestacions d'aquella primera i presentava dades més completes i sistemàtiques.

Així degué ser fins als anys de la dictadura de Primo de Rivera, perquè en els llibres de les observacions de 1931, 1932, 1933 i 1940 ja no s'esmenta la ubicació de l'estació a la Solana, sinó simplement a Eslida. Pel juliol de 1938, Eslida i altres pobles foren traumàticament evacuats pel fet d'haver-se quedat entre els dos focs marcats per la línia XYZ, que envoltava les poblacions d'Almenara, la Vall d'Uixó, Eslida, Jérica, Viver i Bejís. El front d'Artana i Eslida es consolidà en mans de l'exèrcit franquista cap al final de juliol de 1938. La casa de la Solana iniciava així la situació de ruïna, i amb el retorn de la població en finalitzar la guerra, Walter Ridge torna a Eslida a viure al nucli urbà, concretament a l'actual carrer de Sant Isidre, antigament

Esquerra: part de la casa on va viure Walter Ridge, amb el penell Wild al capdamunt.

Dreta: Habitació llogada per Walter Ridge

anomenat del Barranquet.

Just en aquesta casa, encara es pot veure a la teulada un penell de tipus Wild, altrament anomenat anemocinèmetre, idèntic a un altre exemplar que hem trobat a Daroca (Saragossa) en perfecte estat de conservació i en la publicació *Instrucciones para la instalación de instrumentos y forma de realizar y anotar las observaciones en el Servicio Meteorológico Español* (1921). Aquest aparell serveix per a l'observació directa del vent (velocitat i direcció), i en altres llocs ja s'utilitzava des de la dècada de 1910. És un instrument molt robust però no és molt precís per a mesurar la direcció i la velocitat el vent, per això depèn molt de l'observador que els mesuraments siguin el més exactes possibles. Consta d'una placa o planxa metàl·lica, la mateixa que oscil·la com a pèndol en un eix horitzontal a què va adherit el penell pròpiament dit, que consisteix en dues plaques verticals que sempre tenen un flanc exposat al flux del vent, les mateixes que determinen d'on prové, amb l'ajuda d'una escala orientada amb els huit punts cardinals. En molts casos, el penell té marcat únicament el nord amb la lletra N. A la part superior i perpendicular a la placa metàl·lica es troba una escala

graduada en 0-2-4-6-8-10-14 i 20 m/s o en km/h. De fet, és possible que ja estiguera a la casa de la Solana, des d'on Ridge feia registres del vent, com hem dit adés.

Lluvia	●	Viento fuerte.....	↗
Nieve	*	Tormenta	⚡
La nieve cubrió el suelo.....	☒	Truenos lejanos.....	⤵
Granizo, pedrisco.....	▲	Relámpagos sin truenos.....	⚡
Nieve granulada.....	△	Calina o calina.....	∞
Rocío	△	Bruma, nieblas bajas del mar, lagos y pantanos.....	☁
Escarcha	—	Corona solar.....	☉
Niebla helada.....	∨	Halo solar.....	⊕
Lluvia helada.....	☉	Halo lunar.....	☾
Borrasca de nieve.....	+	Corona lunar.....	☾
Agujas de hielo.....	—	Halo lunar.....	☾
Niebla	≡	Arco iris.....	☾
Niebla húmeda.....	≡	Arco iris doble.....	☾
Niebla baja.....	≡	Espejismo	↕

El record de Walter Ridge ha quedat conservat de forma molt estereotipada en les persones grans que el van conèixer. Ell va morir de senectut el 7 de març de 1951 –ara ha fet 60 anys– i no va atorgar testament, segurament perquè tampoc no tenia res a deixar sinó uns quants llibres i algun xicotet deute a l'ama de la casa, a la qual tractava de pagar religiosament. Ni tan sols hem pogut trobar cap fotografia seua. El penell i alguns paperets recuperats miraculosament pel meu amic Valentín Paulo en són els únics testimonis materials. El soterrar, com la seua humil vida, fou també misteriós, indigne podríem dir.

Lloc d'enterrament de
Walter Ridge a l'exterior
del cementeri d'Eslida

Com que era cristià protestant, a la cara nord-oest de fora del cementeri d'Eslida, en un bancal d'ametlers van construir a corre-cuita un habitacle amb una porta, hui en un estat que fa llàstima perquè s'hi amuntona la malesa i altres deixalles. Mr. Ridge va compartir aquest habitatge per a l'eternitat amb dos fetus nascuts morts i, per tant, sense batejar –un altre detall, fruit del fonamentalisme nacionalcatòlic, que m'esborrona–, fins que més tard algú va traslladar els ossos a una fossa comuna. Que aquestes línies servisquen per a fer-ne memòria, ara que fa 60 anys de la seua mort, i que com diu l'epitafi del seu amic Alfred Ecroyd –també protestant, però enterrat el 1922 dins del nostre cementeri– «que Déu li done el pa fins i tot quan dorma».

Agraïments: Aquest article no hauria estat possible sense la col·laboració de moltes persones. En primer lloc, gràcies a la memòria prodigiosa de Rosa Martí Martí, la Canya (Eslida, 1924) que va conèixer Walter Ridge a la casa de sa tia, de la qual era llogater; al bon amic Valentín Paulo, escorcollador de deixalles meravelloses que ell recupera per a

escriure la nostra història; a Antonieta Manzana i Vicent Álvaro pels seus testimonis, tots ells d'Eslida. A Yolanda Jiménez Sánchez, responsable de l'Observatori Meteorològic de Daroca, per l'assessorament especialitzat en instrumental històric de meteorologia, i al personal de la Biblioteca Central de València. Moltíssimes gràcies a tots.

Complements

Òscar Pérez Silvestre (2008): «En memòria d'Alfred R. Ecroyd Russell». Llibre de Festes del Crist del Calvari, Eslida.

Sobre la mina Cristóbal de la Solana i Alfred Ecroyd, podeu consultar en línia:

<http://www.mtiblog.com/2008/11/mina-cristbal-eslida-castelln.html>

http://issuu.com/malacate/docs/amalgama-4-1?mode=a_p